

УДК 821.112.2.09(092)»18/19»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-25>

Оксана СИВИК,
orchid.org/0000-0002-2329-8896
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *ksenja241983@gmail.com*

ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ Г. ГАУПТМАНА В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті досліджено філософську концепцію Г. Гауптмана в культурно-історичному контексті. Проведено аналіз філософської концепції Г. Гауптмана, усвідомлюваної як світогляду письменника. Обґрунтовано теоретичну та поетичну думку художника слова, яка носить ауторефлексивний характер. Доведено, що онтологічність свідомості Гауптмана як письменника модерніста проявляється у творчому акті пізнання світу та осмислення свого буття в ньому.

У статті зауважено, що особистісне екзистенційне завдання, її глобальний зміст (писати драми, як стверджував Гауптман) розкриваються через розуміння єдиної драматичної долі – загального включення до буття. Воно, будучи об'єктом мовленнєвої діяльності німецького драматурга, розкривається у його творах як особлива реальність буденного світу, що постає відтепер як найважливішої частини культури. Акцентовано увагу на одну з провідних проблем літератури рубежу XIX–XX століття: вибудовування певних відносин зі світом повсякденності, прийняття та пізнання світу суб'єктом, що усвідомлює необхідність освоєння та контакту з цим світом. Варто зазначити, що загалом дана проблема ставиться у художніх текстах децю раніше, ніж вона закріплюється у філософії. Акцент робиться на те, що предметом зображення у творах натуралістів, у світоглядний контакт із якими частково вступає Гауптман, є звичайний світ. Їхні твори, хоч і створюються майже паралельно з філософією життя, що акцентує повсякденність, передують онтологічним роздумам про світ німецького філософа-екзистенціаліста Мартіна Гайдеггера. Доведено, що провідною в діалозі з філософією стає література, оскільки саме в художній творчості маніфестується і естетично закріплюється поняття світу, раніше пов'язане у філософських творах тільки з потужною, культурною свідомістю суб'єкта, що набуває свого світу в той момент, коли він майже повністю відходить у себе.

Ключові слова: контекст, концепція, епоха, драматургія, філософія, світ, буття.

Oksana SYVYK,
orchid.org/0000-0002-2329-8896
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of German and French Language and their Teaching Methods
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *ksenja241983@gmail.com*

THE PHILOSOPHICAL CONCEPT OF HAUPTMANN IN THE CULTURAL AND HISTORICAL CONTEXT

The article examines the philosophical concept of Hauptmann in the cultural and historical context. The author analyzes the philosophical concept of Hauptmann, understood as the writer's worldview. The author substantiates the theoretical and poetic thought of the artist of the word, which is self-reflexive in nature. It is noted that the ontological nature of Hauptmann's consciousness as a modernist writer is manifested in the creative act of cognition of the world and comprehension of his being in it.

The article notes that the personal existential task, its global meaning (to write dramas, as Hauptmann argued) are revealed through the understanding of a single dramatic fate – universal inclusion in existence. It, being the object of the German playwright's speech activity, is revealed in his works as a special reality of the everyday world, which now appears as an important part of culture. The author emphasizes one of the leading problems of literature at the turn of the XIX–XX centuries: building certain relations with the world of everyday life, acceptance and cognition of the world by a subject who is aware of the need to master and contact with this world. It is worth noting that, in general, this problem is raised in literary texts somewhat earlier than it is fixed in philosophy. The emphasis is placed on the fact that the subject of depiction in the works of naturalists, with whom Hauptmann partially comes into contact, is the ordinary world.

Their works, although created almost in parallel with the philosophy of life that emphasizes everyday life, precede the ontological reflections on the world of the German existentialist philosopher Martin Heidegger. It is proved that literature

becomes the leading one in the dialogue with philosophy, since it is in fiction that the concept of the world, previously associated in philosophical works only with the powerful, cultural consciousness of the subject, which acquires its world at the moment when it almost completely withdraws into itself, is manifested and aesthetically fixed.

Key words: context, concept, epoch, drama, philosophy, world, being.

Постановка проблеми. Пропоноване дослідження є першою спробою у вітчизняному літературознавстві роз'яснити філософську проблематику драм Гауптмана через естетично представлений образ Сонця, що або не був об'єктом пильної уваги, або залишався на периферії літературознавчих пошуків. Сонце називається «мотивом, з яким сполучаються інші – море, ерос, катарсис» (Schmitz, 2010: 76); пов'язується з «екстазом душі, за допомогою якого герой відчуває внутрішнє тяжіння до високого, світлого» (Lerpmann, 1986: 89); йдеться про «роль денного світила, схожого з давніми солярними культурами» (Sprengel, 1985: 65). Здається, що для подібних роздумів у рамках аналізу творінь Гауптмана є всі підстави. Тим часом певна одновимірність витлумачення найглобальнішого образу німецького драматурга на межі XIX–XX ст. набуває вельми відчутної варіативної розмитості, що веде вбік від такого центрального поняття, як духовний космос письменника.

Аналіз досліджень. Дослідженням літературної творчості Г. Гауптмана займалися такі українські дослідники як: С. Родзевич та О. Хоміцький. Велике значення для дослідження мала також праця Ю. Габермаса «Філософський дискурс про модерн», в якій уявлення про «культурний модерн» створюється на основі злиття ціннісних критеріїв літератури та філософії.

Мета статті полягає в розкритті важливості обґрунтування філософської концепції Г. Гауптмана в культурно-історичному контексті.

Виклад основного матеріалу. На рубежі XIX–XX ст. виник вельми значний інтерес до сонця як до спектрального серця Галактики. Незважаючи на різницю в сприйнятті, їхня словозмінна функція зводилася загалом до природничо-наукової точки зору. У цьому разі можна говорити про своєрідну дистанцію Гауптмана від деяких сучасних йому «сонячних» трактувань. Герман Гауптман, захоплюючись книгою Л. Бюхнера «Сила і матерія», твором К. Штерна «Становлення і зникнення», надзвичайно відчутими ним роздумами Геккеля, сприймає їх крізь призму сучасних окультних уявлень К. Дю Прела і Р. Штейнера. У результаті відтворюється особлива міфопоетична картина німецького драматурга.

Сонце в уявленні Гауптмана являє собою глобальну метафору буття. Метафора, як видно,

пов'язана із семантикою слова, тлумаченню піддається мовна структура. А Ніцше, як відомо, дещо змінює погляд на природу метафори. Саме у творі «Про істину і брехню» він наголошує на індивідуальності метафори, маніфестує її обов'язкову наочність: «Людина, будучи генієм зодчества, стоїть набагато вище за бджолу, вона буде з воску, що міститься у природі, вона – з понять, що їх створює із самої себе» (Nietzsche, 1967: 374).

Саме як метафору індивідуальної свідомості можна сприймати образ Сонця в міфопоетичній картині Гауптмана. Німецький драматург визначає Сонце як «дійсність дійсностей» (Hauptmann, 1985: 146). У такій якості воно вже не допускає жодного порівняння з дійсністю, у сяючому денному світілі, на думку Гауптмана, міститься досконаліша істина, ніж у світі, представленому погляду. Сонячне буття під пером драматурга виявляється перетвореним буттям. Схиляючись перед великим метром минулого, Гауптман тим не менш упевнений, що на сонячний шлях може вступити кожен, зокрема й «погана людина». Вона стає «хорошою», якщо впускає в душу «дійсність дійсностей».

Неважко побачити, що вступ на сонячний шлях, так, як це поетично уявляє драматург, пов'язується з основним питанням філософської етики – питанням про благо. Щодо Гауптмана можна говорити про ту традицію, згідно з якою благо індивіда полягає в тому, щоб дійти ясності щодо себе самого. Ця традиція сягає корінням в Античність і, по-різному проявляючись в етиці Платона й Арістотеля, відроджується в богословській містиці (у живому одкровенні М. Екгарта, у теософії Я. Бьоме), у філософії XVIII–XIX століть (у роздумах Лейбніца, у романтичних трактатах Шеллінга, у думках Заратустри Ніцше, у дослідженні онтологічних глибин людського духу Г. Гауптмана).

Для Гауптмана самопізнання індивіда є, безперечно, благом, але таким, що сприймається через щось прекрасне – зрине, явлене. Сонце в міфопоетичній картині німецького драматурга може сприйматися як те прекрасне, що «робить себе очевидним». Воно, з точки зору Гауптмана, має перевагу перед теоретичними визначеннями благ – вони були невидимими і, відповідно, невлвовимими. Уявлення Сонця як вищого і досконалого блага дає змогу Гауптману висвітлити блага, зро-

бити їх наочними, показати їхню зриму, прекрасну суть. Сонце, що світиться, – пише Гауптман, – «прокидається в людині, сміється і проявляється на небосхилі» (Hauptmann, 1942: 27).

Отож розглянемо драми Гауптмана раннього періоду, умовна межа якого припадає на 1890–1910 роки. У цей час, на зламі епох, відбувається переорієнтація свідомості, сама прикордонна ситуація зумовлює можливість глобального синтезу минулого і сьогодення, одночасного заперечення і прийняття традиції. Рубіж століть осмислюється як така фаза модерну, що, за твердженням Д. Кемпера, «сповнена глибокого смислу, оскільки домінує дедалі більша напруга між минулим і теперішнім <...> у сьогоденні тлумаченню піддаються ті проблеми, що не були розв'язані в минулому, модерн постає в розвитку, у невпинному русі вперед» (Kemper, 2003: 163). Перші творіння Гауптмана побачили світ, коли до кінця епохи лишалося приблизно десять років, відповідно, твори німецького драматурга цього десятиліття і наступного за ним, уже належного іншому століттю, викликають найбільший інтерес. У них і через них простежується та безперервна спадкоємність культури, яка проявляється досить виразно на рубежі століть. Відбувається зустріч наростаючого нового, яке поки ще не утвердилося у своїх правах, з традицією, що минає. Надалі, після 1910-х років, щодо драматургії Гауптмана можна вести мову про іншу фазу модерну, яка, за визначенням С. В'єтта, характеризується тим, що «нове вже остаточно утвердилося, втратило свою колишню новизну і прагне тепер до нової новизни» (Vietta, 1992: 325).

Важливим критерієм при осмисленні меж раннього періоду творчості Гауптмана слугує процес перетлумачення німецьким драматургом власних творінь. Колишні теми й проблеми постають в іншому смисловому реєстрі. Гауптман починає сприймати свої твори як особисту традицію, що підлягає перегляду, перетлумаченню, оновленню. Відповідно літературознавча розмова про ранню драматургію Гауптмана починається з його першої драми «Перед сходом сонця» і закінчується «Заручницею Карла Великого», з якої бере початок філософська саморефлексія німецького драматурга.

Крім того, вибір драматургічних творів, хронологічно пов'язаних з останнім десятиріччям ХІХ і першим десятиріччям ХХ століття, зумовлений їхньою жанровою варіативністю, що дає змогу показати специфіку цього явища в прикордонній ситуації, в становищі «між»: жанрову своєрідність літератури минулого та її модернізацію

в сьогоденні – у ранній драматургії Гауптмана. До корпусу досліджуваних текстів увійшли такі жанри, як драма і пропоновані Гауптманом її різновиди: соціальна драма (Soziales Drama), сімейна драма (Familiendramen), драма – сімейна катастрофа (Familienkatastrophe), драма-казка (Märchendrama), драма – німецький переказ (Eine deutsche Sage), драма-сліпота (Traumdichtung), скляна драма (Glashüttenmärchen), драма-легенда (Legendenspiel).

Залишаються поза увагою ті твори раннього періоду творчості Гауптмана, які не названі драмами: комедії «Боброва шуба», «Діви з Бішофсберга», «Колега Крамптон», жартівлива вистава «Шлюк і Яу», трагікомедія «Червоний півень», сцени у шести картинах «Ельга», трагедія «Флоріан Гейер». Самі по собі всі вони є надзвичайно цікавим явищем в історії літератури, сприяють, як і багато художніх текстів зламу століть, виявленню загальнокультурних смислів, дають змогу говорити про діалог філософії та літератури. Однак драма, що під пером Гауптмана вбирає в себе якості та властивості роду і жанру, надає багатші можливості для дослідження того найважливішого процесу комбінування, який німецький літературний критик Г. Граєвенец (G. von Graevenitz) назвав «множинністю семантики модерну» («Pluralisierung der Semantik von Moderne»).

Акцент на саморефлексію в дискурсі модерну дав змогу на власні очі унаочнити поступовий процес перенесення свідомості творчої індивідуальності в давніші пласти. Початком такого процесу можна вважати тлумачення Гауптманом сучасного буття – сприйняття німецьким драматургом натуралістичних умовиводів. Про це йдеться в першому розділі. Тлумаченню піддаються ті драми Гауптмана, в яких найвідчутніші зв'язки з натуралізмом і одночасне відторгнення від нього («Перед сходом сонця», «Самотні», «Свято примирення»). Виникає необхідність простежити витоки сучасної ситуації, відчути її історичну генезис. Він проявляється насамперед у тому, що кожен художній текст під пером німецького драматурга прокладає дорогу наступному. Гауптман писав, що його твори «складають єдиний духовний організм, кожна драма є частиною цілого» (Hauptmann, 1963: 209). У сутнісній натуралістичній картині виявляються вельми значні пласти колишніх романтичних уявлень, що підлягають глибокому дослідженню. Основний смисловий акцент пов'язаний із трансформацією образу головного героя-художника, того генія, який здобув велич у минуле романтичне століття і піддається перегляду в сучасності.

Погляд письменника часу модерну, пронизуючи тимчасові простори, фокусується на новій зустрічі з античною епохою, яка наново народжується в культурній свідомості на рубежі XIX–XX ст. Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений інтимному діалогу Гауптмана з Античністю, тим часом, який, поряд із романтизмом, найсильніше його цікавив і приваблював. Інтерес німецького драматурга на зламі століть зосереджений на тому, що становило основу засад античної драми: фатальне приречення, глибокий містеріальний зміст, пов'язаний із філософською думкою про загальну включеність у єдине, одухотворене природне буття. Специфіка авторської позиції, що стосується тлумачення подібних проблем, найчіткіше проявляється в «античних» драмах: «Візник Геншель», «Роза Бернд», «Бідний Генріх».

Особливий внутрішній рух філософських текстів Гауптмана (сонячне сходження, невпинний рух духу до сонячного осяяння, сонячного осягнення) є наслідком своєрідної маніфестації процесу висвічування, просвітлення душі драматичного персонажа. Фундаментальні етичні проблеми, пов'язані з владою етосу в людині, її ціннісним почуттям, за допомогою якого

вона розрізняє добро і зло, приймає або заперечує в собі доміную «Philia» і «Sophia», Гауптман розв'язує через особисту, смисложиттєву, сонячну філософію.

Висновки. Німецький драматург намагається розкрити можливості для просвітлення душі в сучасності, в нещодавньому минулому, в стародавніх епохах, але на найвищу сходинку сонячного світорозуміння, за Гауптманом, можуть піднятися лише діти та ті люди, які завжди відчувають себе такими. Тому в четвертому розділі досліджуються так звані «дитячі» твори драматурга («Вознесіння Ганнеле», «А Піппа танцює», «Заручниця Карла Великого»). Саме в них повною мірою здійснено глобальний модерністський синтез «старого» і «нового», сполучається Вселенське, загальне й індивідуальне, особисте, простежуються чіткі зв'язки макро- і мікрокосму.

Отримані наукові результати дозволяють уточнити загальнокультурні уявлення, що склалися, про взаємини суб'єкта (людини) і об'єкта (світу), розширити розуміння найтісніших зв'язків філософії та літератури, переглянути філософські та естетичні концепції драматичних творів Гауптмана раннього етапу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hauptmann, G. Die Reden. Sämtlichen Werke in XVII Bänden. Berlin: Ficher Verlag, 1963. B. XVI. 1045 S.
2. Hauptmann, G. Sonnen. Meditationen. Das Gesammelte Werke in zwölf Bänden. Berlin: Fischer, 1942. B. 11. S. 3–28.
3. Hauptmann, G. Tagebücher 1897–1905. Frankfurt am Main: Propyläen, 1985. 790 S
4. Kemper, D. Moderneforschung als literaturwissenschaftliche Methode. Germanistische Jahrbuch GUS «Das Wort». Hrsg. von. M. Vollstedt im Auftrag des DAAD. Berlin, 2003. S. 161–202.
5. Leppmann, W. G. G. Hauptmann. Leben, Werk und Zeit. Bern: Scherz Verlag, 1986. 415 S.
6. Nietzsche F. Werke. Kritische Gesamtausgabe. Berlin-New York: Walter de Gruyter, 1967. 448 S.
7. Schmitz, W. G. Hauptmanns dichterisches Wohnen. Dresden: Thelem, 2010. 322 S.
8. Sprengel, P. Die Wirklichkeit der Mythen. Untersuchungen zum Werk. Berlin: Hrsg. Von S. Steinecke, 1985. 230 s.
9. Stern W. Beitrage zur Psychologie der Aussage. Zweite Folge, Drittes Heft. Verlag von J.A. Barth, L.1905. 344 S.
10. Vietta, S. Die literarische Moderne. Stuttgart: Metzler, 1992. 361 s.

REFERENCES

1. Hauptmann, G. (1963) Die Reden. Sämtlichen Werke in XVII Bänden. [The speeches. Complete works in XVII volumes] Berlin: Ficher Verlag. B. XVI. 1045 S. [in German]
2. Hauptmann, G. (1942) Sonnen. Meditationen. Das Gesammelte Werke in zwölf Bänden. [Suns. Meditations. The collected works in twelve volumes.] Berlin: Fischer. B. 11. S. 3–28. [in German]
3. Hauptmann, G. (1985) Tagebücher 1897 – 1905. [Diaries 1897–1905] Frankfurt am Main: Propyläen. 790 S. [in German]
4. Kemper, D. (2003) Moderneforschung als literaturwissenschaftliche Methode. Germanistische Jahrbuch GUS «Das Wort». [Modernist research as a literary method. German Studies Yearbook GUS «The Word»] Hrsg. von. M. Vollstedt im Auftrag des DAAD. Berlin. S. 161–202. [in German]
5. Leppmann, W. (1986) G. G. Hauptmann. Leben, Werk und Zeit. [Life, work and time.] Bern: Scherz Verlag. 415 S. [in German]
6. Nietzsche F. (1967) Werke. Kritische Gesamtausgabe. [Works. Complete Critical Edition] Berlin-New York: Walter de Gruyter. 448 S. [in German]
7. Schmitz, W. G. (2010) Hauptmanns dichterisches Wohnen. [Hauptmann's poetic living] Dresden: Thelem. 322 S. [in German]
8. Sprengel, P. (1985) Die Wirklichkeit der Mythen. Untersuchungen zum Werk. [The reality of myths. Studies on the work] Berlin: Hrsg. Von S. Steinecke. 230 S. [in German]
9. Stern W. (1905) Beitrage zur Psychologie der Aussage. Zweite Folge, Drittes Heft. [Contributions to the psychology of testimony. Second series, third issue] Verlag von J.A. Barth, L. 344 S. [in German]
10. Vietta, S. (1992) Die literarische Moderne. [Literary modernism]. Stuttgart: Metzler. 361 S. [in German]